

УДК 398.332.33(477.83-22)"19"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.03.803>

ЖНИВА В СЕЛІ СЕЛИСЬКУ НА ЛЬВІВЩИНІ

Марія ГОРБАЛЬ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9287-8336>

провідна наукова редакторка,
Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: horbal.m@gmail.com

Maria HORBAL

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9287-8336>

Leading Scientific Editor,
The Institute of Ethnology of the National
Academy of Sciences of Ukraine,
15 Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: horbal.m@gmail.com

HARVEST IN THE VILLAGE OF SELYSKA IN THE LVIV REGION

Стаття продовжує авторський цикл фольклорно-етнографічних публікацій, які стосуються обрядовості одного українського села — Селиська Львівської області нині Пустомитівського р-ну. Тема є *актуальною*, оскільки становить невід'ємну частину досліджень народної культури українців і в пропонованому комплексному висвітленні досі не була предметом докладного наукового розгляду. *Хронологічні межі* дослідження — початок ХХ століття.

Предмет дослідження — жнива в с. Селиську, наповнені косовицею та збором збіжжя. Вперше друкується варіант сценарію відзначення обжинків, знайдений у рукописі «Смолоскип» золочівського повіту на Львівщині за 1938 рік, за яким могло відбуватись таке саме дійство і в с. Селиську. Проводиться паралель між традиціями жниварськими як на Львівщині (с. Селисько), так на Звенигородщині (за матеріалами А. Кримського), та на Слобожанщині. У висновках авторка твердить, що жниварські традиції, зафіксовані в обстежуваному селі, характерні для усієї України. *Методика* дослідження ґрунтується на застосуванні принципів наукової об'єктивності та структурно-типологічного аналізу фольклорно-етнографічних артефактів; у процесі студій та наукової кваліфікації залучених матеріалів використані методи польового етнографічного дослідження. Ряд розглянутих прикладів вводяться у науковий обіг вперше.

Ключові слова: село Селисько, жнива, свято П'єтра, косовиця, зажинки, обжинки, рукопис.

The article continues the author's cycle of folklore and ethnographic publications concerning the rituals of one Ukrainian village — Selysko from Lviv region, now Pustomyty district. The topic is *relevant*, as it is an integral part of research into the folk culture of Ukrainians and has not yet been the subject of detailed scientific consideration in the proposed comprehensive coverage.

Chronological boundaries of the study — the beginning of the 20th century.

The subject of the study — the harvest in the village of Selysko, filled with haystacks and grain harvest. For the first time, a version of the harvest celebration scenario is published, found in the manuscript «Smoloskyp» of the Zolochiv district of Lviv region for 1938, according to which the same action could have taken place in the village of Selysko. A parallel is drawn between the harvest traditions both in the Lviv region (the village of Selysko), and in the Zvenyhorod region (based on materials by A. Krymsky), and in the Slobozhan region. In the *conclusions*, the author claims that the harvest traditions recorded in the surveyed village are typical for all of Ukraine.

The research *methodology* is based on the application of the principles of scientific objectivity and structural-typological analysis of folklore and ethnographic artifacts; in the process of studies and scientific qualification of the materials involved, methods of field ethnographic research were used. A number of the considered examples are introduced into scientific circulation for the first time.

Keywords: village of Selysko, harvest, Peter's holiday, kosovytza, zazhynki, obzhynki, manuscript.

Вступ. Жниварська обрядовість українців як важлива складова української культурної спадщини висвітлена досить обширно. Тільки в «Народознавчих зошитах» за останній період, починаючи з 2000 року, було чотири ґрунтовних публікації [1—4]. Однак саме про конкретне село — Селисько — такого дослідження немає. Правда, у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника, у відділі українки, зберігається рукопис за 1938 рік, у якому подається віршований сценарій обжинкового звичаю з Золочівщини, що не так уже й далеко від с. Селиська нині Пустомитівського району на Львівщині [5]. І ще є одне видання, де висвітлюється період жнив у Галичині, а саме — період косовиці — це «Косарські звичаї в Галичині» Юліана Бабія [6]. Отож *предмет* нашого дослідження — жнива в с. Селиську, а саме: косовиця та збір збіжжя (заянки і обжинки). Проводиться па-

Іл. 1. Відпочинок селищанок в спекотну недільну днину. Початок 2000-х рр. З фотоархіву Наталі Бурбан-Петрів

Іл. 2. Обідній відпочинок на полі після тяжкої праці. Початок 2000-х рр. З фотоархіву Мар'яни Гефко

ралель між традиціями жниварськими як на Львівщині (с. Селисько), так на Звенигородщині (за матеріалами А. Кримського), та на Слобожанщині.

Методика дослідження ґрунтується на застосуванні принципів наукової об'єктивності та структурно-типологічного аналізу фольклорно-етнографічних артефактів; у процесі студій та наукової кваліфікації залучених матеріалів використані методи польового етнографічного дослідження. Ряд розглянутих прикладів вводяться у науковий обіг вперше.

Основна частина. *Жнива* — це найспекотніша пора року, це період косовиці та збирання врожаю збіжжя, який зазвичай триває з другої половини червня (від свята Петра і Павла) до другої половини серпня (до Іллі). Але, найперше, — хочу описати пережиті миті мого дитинства в селі, зокрема відтинок спекотного літа, який називається жнивами (іл. 1, 2).

Жнива — це коли спека надворі, на дорозі — порох. Як проїжджає фіра, то густа курява дме на десятки метрів. А коли стаєш босими ногами на дорогу, то провалюєшся в нього, сантиметрів на п'ять чи більше, гарячий, дрібноюсінський, ніжний, лагідний, і пробігтися по такій дорозі — це просто благодать. А як зійдуться на тій дорозі діти, то жменя гарячого порошу летить в один бік, а з протилежного боку летить десять таких же пригорщів, і хмара порошу уже стоїть над гуртом, який змагається один з одним, і не розпізнати вже нікого — всі «обтиньковані». І як же покласти спати в чисту постіль отаку дитину? — Та на це була рада. Баба вдосвіта, перед тим, як йти в поле до роботи, або сама, або когось просила з домашніх, щоб наносив води в цебер, щоб вода нагрілася на сонці. І тоді вже мили тих дітей — найперше того, хто був «відносно» найчистіший, ну а далі — одного за одним, і, розуміється, дорослі також. Вже наприкінці миття «то була баюра»¹. Або ж дорослі мились у чистій холодній криничній воді, бо «баюра» від порошу була просто «масна».

Косовиця. Період сінокошу в Галичині, зокрема в с. Селиську на Львівщині, починали «між Пётрами» — до, чи після Пётра. За спогадами мого батька, Лазуркевич Юліана Степановича,

¹ Тут і далі подаю розповіді Савчук (дівоچه Думанська) Ольги Іванівни, 1935 р. н., уродженки села Селисько, нині Пустомитівського р-ну, записані в листопаді 2016 року.

1922 р. н.², це залежало від погоди і від стану трави, яку треба було косити. Якщо квіти в траві вже починали віддіватися а вершки трави сохнути, то це якраз і пора косити.

В давнину, за панщини, — згадував мій батько, — пан призначав старшого для косовиці, або ж радився з косарями, кого обрати, і всі косарі села мали його слухати. Перед косовицею давали на службу Божу до церкви, щоб Господь благословив їх працю [6, с. 34]. Пізніше, коли господарі косили свої лани, то сусіди або гуртувалися між собою — сьогодні вся чоловіча бригада косила в одного, взавтра — в другого, або ж кожен косив свій вигін.

Старші чоловіки, зазвичай, були добрими косарями, та до них доєднувалися їхні сини, які мусіли вчитися косарської справи. І був споконвічна традиція — посвята в косарі.

Посвята в косарі (іл. 3). Свідком посвяти в косарі був Мельник Ігор³, 1957 р. н., зі с. Лопушни (Перемишлянського р-ну на Львівщині). Йому тоді було років 6—7. Хлопчиків сказали, що коли косарі косять траву, тоді можна знайти гніздо зайця і навіть зловити маленького зайчика. Хлопчик пішов в поле до косарів годині десь о 9-й, косарі з 6-ї години ранку вже встигли добре потрудитись, і якраз о 9-й у них «була перерва». Малий Ігорко побачив і запам'ятав таку сцену, коли старший косар зібрав усіх до купи і виголосив, що «сьогодні до нашого товариства долучився молодий косар», назвав його ім'я, ото ж старший косар бажав йому міцної гострої коси, великої сили в руках, любові до роботи і майбутньої дружини, щоб надихала його до життя. Тоді всі косарі приступили до того молодого косаря, зв'язали йому ноги перевеслом з трави і стали підкидати вгору. Коли підкинули разів з три чи більше зі сміхом та побажаннями добра, і поставили на землю, той молодий косар розв'язав перевесло на ногах і витягнув для частування зі своєї торбинки харчі та пляшку горілки. І та процедура — привітання, підкидання на руках старшими косарями та частування їх — означала посвяту в косарі молодого, новоприбулого до гурту косаря.

² Тут і далі подаю розповіді Лазуркевича Юліана Степановича, 1922 р. н., уродженця села Селисько, нині Пустомитівського р-ну, записані в листопаді 2016 року.

³ Записано від Мельника Ігора Богдановича, 1957 р. н., с. Лопушна Перемишлянського р-ну.

Ну, а після косовиці — довгий копіткий процес сушіння сіна. Спочатку розбивали покоси, потім — перегортання підсохлого сіна, і, на останок — скла-

Іл. 3. Маленькі майбутні селиські косарики. Сурма Дмитрусь (зліва) та Владзьо (справа). 1957-й рік. З фотоархіву Марії Сурми-Войтків

Іл. 4, 5. Петрів Стефанія (1922 р. н.), Подвірна Ольга (1930 р. н.) з родинами «коло сіна». Кінець 1970-х рр. З фотоархіву Наталі Бурбан-Петрів

дання в копиці, які потім фірами в драбинах звозили до стодоли.

Процес сушіння трави був дуже важливим. Цим процесом був задіяний кожен день, і то «до сіна» йшли з хати абсолютно усі — дорослі брали зі собою воду, хліб, харчі, бо завжди сінокіс був великим, роботи було дуже багато, а на обід до хати йшла тільки господиня, щоб подоїти корову та відправити по обіді худобу на пасовисько. У неділю священник заказував, щоб після служби Божої «усі йшли до сіна», адже від заготівлі сіна на зиму залежало усе майбутнє господарство зимою — це найосновніший корм для худоби, коней, дрібнішої живності (іл. 4, 5).

А тепер про особливий період жнив — **Свято Пётра і Пávла** — християнське свято, що за новоюліанським календарем в Україні відзначається 29 червня. Воно вшановує первоверховних апостолів, знаменує завершення «Петрового посту» та початок періоду сінокошу та жнив як процесу збирання збіжжя.

Свято Пётра, перед яким (чи по яким) чоловіки починали косовицю, а жінки — жати збіжжя, було особливим. А ще воно було найулюбленішим святом дітей. Діти чекали на свято Пётра не менше, ніж на свято Миколая.

На Пётра тато робив в stodolі «гідавку» (гойдалку). Довжелезні ланцюги чіплялись до двох протилежних балок («бальків»), на сидіння вирізав гладеньку дощечку, і гойдання на тих ланцюгах було такого високого польоту, що дух перехоплювало.

За зарубом в stodolі на сіні дітям стелили плахту, і ті могли на неї лягати, упоюючись запахом сіна.

Окремо накривали спеціально для дітей стіл. Стіл той ставили на подвір'ї чи в stodolі. Мама чи баба варили пироги (вареники) з черешнями, подавали їх з цукром та сметаною, в склепі (в магазині) купляли лімінатку (лимонад, солодку воду), печеня (пряники), вубарінки (бублики), цукерки (переважно «подушечки» зеленого, жовтого, червоного кольорів).

Співали діти таку пісеньку:

*А на Пётра вода тепла
Треба сі налити,
Наш Петруню файний хлопец,
Треба гу любити.*

Розказували такі легенди:

Шлюби укладаються на небесах

Святому Петрові приписують ще одну поважну місію — «парувати» людей, бо ж кажуть, що шлюби укладаються на небі.

Моя баба Юрина розповідала мені таку легенду, що йшли Ісус Христос і святий Петро по світу й дивилися, як люди живуть⁴. От дівчина на полі з самого досвітку працює, прополіє траву, бур'ян, швиденько все просапує, бо ж лан великий, роботи багато. Піт з чола капає, обмахне його рукою, витреться хустиною, та й далі за роботу.

Йдуть далі Ісус Христос і святий Петро. Аж дивляться: лежить під грушкою парубок і рота широко роззявив.

— Що ти робиш, хлопче? — питає Петро.

— Чекаю, коли он та грушка впаде.

— Та встань і нарви собі грушок.

— О, ні, — каже парубок, — ліньки.

— Господи! — скрикнув святий Петро. — Як же він жити буде, такий ледацюга?

— Та як, — каже Ісус Христос, — ота дівчина, що там на полі, його дружиною буде. Бо інакше він пропаде з голоду, а вона заробить і на себе, і на нього.

На Пётра зозуля перестає кувати

Кажуть, що коли Петро з Павлом ходили по світу, то мали в торбі пиріжки, якими живилися в дорозі. Одного разу до них підкралася зозуля і вкрала один пиріжок. І відразу вдавилася, а, отже, перестала кувати. Саме тому зозуля після Петра вже не кує, а якщо продовжує кувати, то це віщує нещастя (іл. 6, 7).

Про початок збирання зернового врожаю — зажинки, і його завершення — обжинки — знаходимо у праці Митрополита Іларіона Огієнка «Дохристиянські вірування українського народу»: «Дуже важливими були літні Свята жнив: зажинки і обжинки. Вони засновані на законі Біблії. У книзі Вихід записано: «Ти пильнуватимеш також свята жнив, перших плодів праці твоєї, того, що ти сієш у полі» (про зажинки. — *Прим. авт.*); і свята збору, під кінець року, коли збиратимеш з поля працю твою» (про обжинки. — *Прим. авт.*) [Вих. 23, 16].

Ці два Свята святкуються по всьому світу, звичайно, в кожній землі по-різному. В Україні святкувалися велично, особливо обжинки. По громових Свя-

⁴ Звичайно, що ця легенда має літературне походження, але я її чула саме від своєї баби Юрини (Ірини).

тах кінчалися жнива, і врочисто справляли обряд обжинків. Вірили, що божество поля живе в останньому снопі, тому його пишно складали, а остаток недожатої зав'язували на бороду Волоса. Вибирали гарну дівчину, клали її на голову вінка, і врочисто несли господареві останнього снопа. Господар приймав і давав почастунок. І взагалі кожен господар беріг останнього снопа до нового врожаю, як ритуальну святість. Зо жнивами зв'язані Свята Маковея 1 серпня, коли в Церкві святять мак, вінки з квітів, зілля і збіжжя, і Спаса, 6-го серпня, коли святять плоди, а також і мед (мід), — це офіційні розговини на плоди й мед, бо до цього часу їх не їдять» [7, с. 112—113].

Коли говоримо про давність традиції свята обжинків, яка походить з Біблійних часів, то мусимо згадати старовірську традицію — свято Суккот, свято Кущів. У Біблії воно згадується як свято збору врожаю. Впродовж свята в старовірській традиції заведено розмахувати чотирма видами рослин (гілками фінікової пальми, мирта і верби, і плодом цитрона), які символізують подяку і радість за отриманий урожай, і надію на зимові дощі як підставу рясного врожаю наступної весни: «Першого дня виберете собі найпишніших плодів із дерев, пальмового віття, гілля густолистяних дерев, і верболозу, що над бурчакми, і веселитиметесь перед Господом, Богом вашим, сім днів» [Лев. 23:40].

На більшості території України жнива тривали до Спаса або до Іллі.

За моїми спостереженнями, на весь період жнив село ніби вимирало, вдома залишалися лише діти та старі, які приглядали за хатою і господарством.

Коли ж розпочиналися жнива? Із літературних джерел дізнаємося, зокрема Агатангел Кримський пише: «Жнива починаються в п'ятницю перед Петром, а коли весна холодна й жнива запізняються, тоді починають в п'ятницю після Петра. Перед Петром за тиждень у неділю йдуть кожен господар до свого поля, оглядають і виривають колоски найстиглиші й най«свиднічі», приносять додому й радяться, коли починати жати. Як у п'ятницю перед Петром можна жати, то виходять в п'ятницю й починають жати, а коли в найближчу п'ятницю ще не можна, жито ще «свидне» (зеленувате), а до другої п'ятниці перестигне й буде висипатися й солома ломатися, коли жнуть, в такому разі йдуть в найближчу п'ятницю зажинати» [2, с. 353].

Іл. 6, 7. Баба Настя Карабан (1919 р. н.) з внуками «коло сіна». 1987 рік. З фотоархіву Марії Сурми-Войтків

«Свято Петра уважалося початком жнив. Іноді в день перед Петром нажинали кілька снопів нецілком дозрілого жита, щоб символічно розпочати жнива. При цьому — як не дивно — колядували» [8, с. 95].

Чому саме починали жнива в п'ятницю? Агатангел Кримський пише: «Жати можна кожен день, крім свят, а саме важливо зажати в лехкий день, і лехкою рукою. П'ятниця — це день св. Параскеви-П'ятниці... А жнива Параска-П'ятниця дуже любить, вона й квітчається колосками й патлашками⁵, що в житі. А тому й починають жнива тільки в п'ятницю». «Зажинають так: вийде на поле, вибере собі місце, де хоче, але так, щоб жати в той бік, де сходить сонце: стане, помолиться Богу до сходу перехреститься й скаже: «Господи, допоможи в добрий час». Після цього нажне три жмені, розділить

⁵ Різновид польових квітів.

Іл. 8, 9. Селиські дівчата. По центру — Лазуркевич (в заміжжі Макушак) Катерина (1930 р. н.). 1950-й рік. З фотоархіву Ярослава Макушака

надвоє й покладе навхрест, потім перехреститься й поцілує цього хреста тай іде додому. А на другий день, чи тоді коли підстигне жито, виходять жати

всі й несуть з собою зв'язані серпи й цурки, якими в'яжуть снопи, але несуть так, щоб серпи були острими кінцями у перед, це для того, щоб ніхто не наврочив. Несуть боклажку, або баньку з водою, клу-мака, в якому хліб, періжки косарські, бо на жни-ва періжки й вареники роблять великі «косарські», щоб одного вареника взяв, та й наївся, та й та, що варить, немає часу маленькі вареники та періжки лі-пити. Несуть огірки, цибулю, редьку, часник, сіль, сало. Коли є маленька дитина, то несуть дитину, три-ноги й колиску, а як є корови, чи коні, — виїзжа-ють» [2, с. 354].

Чи була та сама традиція в с. Селиську, — вивідати вже немає в кого, однак думаю, що так (іл. 8, 9).

Як одягалися на жнива? — запитую двох наших сільських жінок, Подвірну (з дому Кошик) Ольгу Степанівну, 1930 р. н., та Пукальську (з дому Ку-лик) Ольгу Іванівну, 1933 р. н.⁶ — «Та в такому одязі, що вже дуже зношений», — відповідають, бо при тій роботі одяг дуже нищиться. І щось аналогіч-не відповідає А. Кримський: «На жнива одягають якнайдранише сорочки й інше, яке навмисне хоро-ниться на горищі для жнив, бо снопами та стернею одяг дуже рветься. Жінці соромляться через село йти в подраному, а тому одягають свитки або кох-ти, а на полі скидають свитки й залишаються в по-драному. Крім того сорочки на жнива мусять бути не перкальові, а з свого домашнього полотна, щоб не душно було, а перкальові сорочки душні, а також перкаль робиться на фабриках, де водиться багато нечистих сил, а коло хліба треба обходитися по Бо-жому» [2, с. 354].

Отож, у перший день жнив «разом з женцями ви-ходить і старий батько чи дід, мати й виносить свя-ченої води й постають коло того нажатого хреста — й дивляться, коли лежить хрест так, як поклали, не розтрусило, то цілий рік буде все добре, а коли со-лома розсипана, пом'ята, чи що, то на протязі року трапиться щось недобре в родині. Після цього всі хрестяться, а мати виливає в мисочку свячену воду, вирве три колосочки й зв'яже в купу, а потім умо-чить в свячену воду й кропить своє поле з того боку де мають жати, а потім батько, чи хто старший, а як

⁶ Зап. 6 лютого 2017 р. від Подвірної (з дому Кошик) Ольги Степанівни, 1930 р. н., с. Селисько; зап. 6 лютого 2017 р. від Пукальської (з дому Кулик) Ольги Іванівни, 1933 р. н., с. Селисько, Пустомитівський р-н.

же нема, то й мати жне снопа, а всі стоять і моляться Богу, а коли батько нажне снопа, тоді сяде на той сніп і колядує колядку, яку-небудь з тих колядок, що колядують на Різдво. А всі інші стоять коло нього на колінях і слухають» [2, с. 354].

На Пётра, за розповіддю берегині народних традицій села Селиська баби Маланки — Пукальської Меланії Олексіївни, 1908 р. н., з кожної хати виходили жінці на своє поле зажинати перший сніп. Той перший сніп на різдвяний Святий вечір був дідухом в хаті. Отож як поприходили з церкви, з хати виходили жінці — господар, господиня, хтось зі старших дітей чи інші члени родини, вбрані у святкове вбрання, господиня зажала перший сніп, господар його зв'язав, тоді на тому вижатому місці розстеляли плахту (скатертину), виймали частування, яке принесли зі собою, почастувались і заколядували «Бог предвічний». Єдину коляду. Більше не колядували ніяких коляд. Далі, як хотіли, могли щось співати — чи з релігійних, чи зі світських пісень, але переважно була тільки оця «канонічна» коляда. І тоді повертались додому.

Пригадую розповідь свого батька, Лазуркевич Юліана Степановича, 1922 р. н., а також підтвердила мені цю інформацію Подвірна (з дому Кошик) Ольга Степанівна, 1930 р. н.⁷, які, своєю чергою, пригадували розповіді своїх бабів-дідів, що перший сніп йшли зажинати усією родиною (чи декілька членів родини), взявши у плахту почастунок. Жінка зажала перших три жмені збіжжя, поклала їх на землю, тоді розстеляла плахту, на цю плахту усі посідали, почастувались і заколядували коляду «Бог предвічний». Інших деталей ні мій батько, ні п. Ольга Подвірна не пам'ятали.

Про таке «колядування на стерні» пише А. Кримський: «Як нажне батько снопа, тоді сяде на той сніп і колядує колядку яку-небудь з тих колядок, що колядують на Різдво»⁸ [2, с. 354]. Або ж подають інші

джерела: «Це відбувалося майже сто років тому. Та спогади про такі колядування на Поділлі та Буковині збереглися й до наших днів. А повною мірою ця традиція збереглася в українських селах Молдови. Нажавши перший сніп, сідали на ньому колядувати. Існує навіть приповідка: «Сніп нажала, сіла й заколядувала» [9, с. 29].

А ось мотивація такого колядування заслуговує на окрему увагу. А. Кримський фіксує переконання, що «колядують на першому снопові для того, щоб не заходила в село джума та холера, бо ці обидві хвороби бояться колядки» [2, с. 354]. Професор В. Давидюк колядування при першому зажині снопа мотивує це приблизно тим самим, що «коли персоніфікована чума чи холера почує, що вже колядують, зрозуміє, що настала зима і її час вже минув» [10, с. 237].

Та сучасні українці з молдовського Придністров'я мають на це свій погляд: «Цю колядку колядували на снопі, бо вважається, що вже колачі можна пекти, то й можна колядувати» [9, с. 29].

Агатангел Кримський каже: «Жнуть від ранку до полудня, кожного снопа в'яже, як тільки нажне, цурка за поясом, перевесло крутить з того ж жита й при допомозі цурки в'яже перевеслом снопа. Снопи в'язані кладуть колосками до схід сонця, але не лічать, щоб голоду не було. А в полудень, коли можна ногою наступить на тінь своєї голови, складають снопи в п'ятки до схід сонця колосками й сідають під одною п'яткою полуднать. По полудні зараз-же йдуть жати, бо в жнива не одпочивають, а як-же відпочивають старі, чи які нездужалі, то не більше 10 хвилин, в жнива спочивають, лічать за сором, бо треба найшвидше хліб прибирати «щоб не служив перед нами грішними». У підвечірок сідають підвечіркувати і дуже швидко їдять, щоб довго не сидіть, а потім ще трохи до вечора жнуть, а господарка йде додому вечеряти варить».

«Як приїдуть з поля то віз спиняється у брамі, а погоничі співають «Вийди, вийди господарє (чи як

⁷ Записано в лютому 2017 р. від Подвірної (з дому Кошик) Ольги Степанівни, 1930 р. н., с. Селисько, Львівська обл., нині Пустомитівський р-н.

⁸ А. Кримський мотивує причину колядування зі свідчень очевидців: «Колись давно, ще за наших прадідів, приходила в наше село чума й замордовувала та забирала з собою всіх людей, не минала ні одної хати, так підряд і йшла й викачала вже півсела. Пішли люде до попа, попросили, щоб відправив молебствія св. Миколі й він відправив. А вночі приснилося одній вдові, що прийшов

старенький дідок з сивою бородою таї каже: «Піди й скажи всім людям, щоб кинули жати, та йшли колядувати». Як устала та жінка, пішла до розправи, розказала, скликали сходку й порадилися, щоб назавтра колядувати, а на другий день аж село ревло, так колядували старі й малі, всі, хто був живий. І від того дня, як урізало, перестали мерти» [2, с. 354].

Іл. 10. Селиські дівчата. Верхній ряд: Вікта Махуркова; Людвіна; Зоська Гаврилового Олексі. Середній ряд: Ольга Подвірна; Йосифова Михайлина; Ганна Колтун. Сидять внизу: Зоська Колтун (Мартина); Ольга Пукальська (Пилипова); Павліна Гефко. 1948-й рік. З фотоархів Марії Сурми-Войтків

Іл. 11. Селиські дівчата. 1950-й рік. З фотоархів Ярослава Макушака

нема господаря то «господине») з хати, — снопи зустрічати!». І господар з господинею виходять, але перед тим мусять передягтися в чисті сорочки, бо в чорнім шматті ніяк виходити не можна. То ота господиня надіває чисту сорочку, бере в руки хліб і свячену воду, тай виходять назустріч до возільників. Господиня дає возільникам хліб, а господар бере свячену воду і кропить снопи, віз, воли, а вже допіро тоді везуть снопи на тік» [2, с. 360] (іл. 10, 11).

Чи була Україна цілісна у традиційній обрядовості? — Виявляється, що так. Звертаюся до книжки В.Є. Карпова «Центр України: читач як свідок» [11]. Отож читаю, як відбувалось «свято першого снопа» на Кіровоградщині:

«Урочисте оформлення початку жнив, в основі якого лежить народна традиція зажинків. За побутуючими уявленнями, обрядові дії, пісні могли забезпечити добре збереження врожаю. Такими магичними діями були обряди з першим снопом, першою жменею скошеного хліба тощо. Вийшовши в поле на зажинки, господиня розстеляла скатертину або рушник із хлібом, сіллю та свічкою. На узбіччі вона зупинялася і тричі кланялась ниві, промовляючи: «Дай Боже, легко почати, а ще легше дожати». Жнива завжди починали в так звані «легкі дні»: вівторок і п'ятницю. Бажано було також, щоб це збігалось з новим Місяцем. Як правило, починав косити найшановніший в селі чоловік, у якого робота «кипіла» в руках. Щоб не боліла спина, за пояс втикали гілку ясеня або дуба. Але в деяких селах Кіровоградщини перший зажинок робила господиня. Трьома захватами лівої руки вони стинала одну жменю, потім іншу і клала їх навхрест на обочині. Ці жменьки мали тут пролежати до кінця жнив. Іноді першу жменю відносили до комори, де вона знаходилась аж до Нового року. Напередодні цього свята її вносили до світлиці, щоб поворожити на багатий урожай. Обряди проводили і з першим снопом. Як правило, його ставили в хаті на почесному місці під образами — покуті. Перший сніп обмолочувався окремо. Зерна з нього святити у церкві, а перед сівбою їх змішували із насінням. Соломою з першого снопа годували корів, щоб не хворіли і давали багато молока. Інколи зажинки робили у присутності священика» [11, с. 319—320].

Вдалось мені знайти запис **завершення жнив**, тобто святкування обжинків у тодішньому містечку (нині селі) Кукезів Кам'янка-Бузького району на Львівщині. Не думаю, щоб була якась кардинальна різниця у проведенні цих обрядів із моїм селом, Селиськом, адже одна церква, одна «Просвіта», отож і традиції одні. Тому подаю обряд завершення жнив, обжинків, який міг бути як у Вовкові, Товщеві, Підтемному, Лопушні (довколишні села мого рідного села), так і в Селиську:

«Коли закінчувалися жнива та святкували обжинки, косарі у вишитих сорочках і солом'яних капелюхах несли коси, складені і обв'язані стрічкою. Жінки у вишитих блузках, голови пов'язані шеляновими хустинами, несли серпи, в яких леза теж були обмотані стрічкою. Збиралися біля церкви і йшли селом, співаючи пісні обрядові і побожні. За ними йшло ще багато людей, молодь, діти. Йшли аж до Фільварків. Там відбувався концерт і частування короваем з нової пшеничної муки» [12, с. 498].

В історико-мемуарному збірнику «Підгаєцька земля» також знаходжу дуже цінну інформацію про обжинки. Там, зокрема, вказується, що на Преображення Господнє (Спаса), 19 серпня, «Колись влаштовували «Обжинки», тобто закінчення жнив. В церкві посвячували снопи збіжжя, інколи вінки, а після того відбувалися забави. Танці в той день були заборонені, з огляду на піст, — «Спасівку» або «Маковіївку», що саме в той день кінчався» [8, с. 95].

Такі крупинки відголосків старовини дуже цінні для нас, адже живих свідків тих дійств давно вже немає, тому живу картину обрядовості галицького краю відтворюємо за джерелами, які є просто знахідками в наш час.

У Львівській науковій національній бібліотеці ім. Василя Стефаника (в відділі україніки) знаходиться машинописна підшивка на 25 сторінок під назвою «Смолоскип», ч. 2 за 1938 рік. На с. 5—6 цього машинопису поданий безцінний, як для нас, матеріал — віршований сценарій обжинкового звичаю з Золочівщини, що не так уже й далеко від с. Селиська нині Пустомитівського району.

Можу стверджувати, що такий обряд завершення жнив відбувався і в Селиську. Як розказує Надія Мельник, дослідниця історії с. Лопушни на Перемишлянщині, що межує зі Селищем, у їхньому селі (йдеться про кінець ХХ ст.) пана не було, тому селяни наймалися на роботу до пана в Селиську. Її бабуся Ксенія Калитин (1920 р. н., в заміжжі Дух) робила в пана біля збіжжя, і коли було завершення обжिनків, її, 14-річну голубооку дівчину, обрали за «царицю жнив». За сценарієм вона говорила якісь слова, співала з гуртом дівчат, і в тому вінку з колосся прийшла додому — до Лопушни⁹.

⁹ Записано від Мельник (з дому Головата) Надії, 1959 р. н., с. Лопушна Перемишлянського р-ну.

Отож, селиські обжинкові традиції доходять до нас із переказу жительки сусіднього села, яка була учасницею цього дійства в нашому селі. Це був 1934-й рік. На той час управителем панського маєтку в Селиську був Степан Гостомський. З початком Другої світової війни, в 1939 році, він з родиною виїхав зі села до Польщі [13, с. 136].

Задля відтворення традицій завершення обжिनків у селі Селиську подаю сценарій з Золочівщини, який зберігається у Львівській науковій національній бібліотеці ім. Василя Стефаника.

М. Лученко. «ОБЖИНКОВИЙ ЗВИЧАЙ. ПОВІТ ЗОЛОЧІВ» [5]

«Справа жнив є настільки важна і очікувана, що народ оспівав її в піснях. Не дивно. Рільник вкладає в землю свій труд, свою працю. Витирає не одну краплю поту зі свого чола, не раз і не два віддихне важко. Коли ж надходить пора жнив, то він має надію, що земля щедро винагородить його, віддячиться за ті тверді мозолі на руках.

От і надходить пора жнив. Селянин виходить в поле між женці, які, за звичаєм, обкладають його снопами і складають побажання: «Дай Боже на многії літа дочекати, сіяти, орати, і щасливо з поля позбирати». За ці побажання женці отримують винагороду: гроші.

Цікавіший є дальший перебіг жнив, а саме час, коли поспіє пшениця. Дівчата йдуть в поле і своїми блискучими серпами з пня зжинають золотий колос. Чути легкий шелест, наче шепіт, скаргу, нарікання тих гарних, повних колосків пшениці, що падають, мов жовніри на полі битви. Вони хотіли б вирватися з жорстоких обіймів людської долоні, гнуться, крутяться в різні напрямки, вдаряють в обличчя дівчат своїми жорсткими поверхнями, вони бунтуються проти смерті. Їх оборона заслаба. Гостра сталь немилосердно швидко підтинає їх ніжні тоненькі стебельця (іл. 12).

Лежать, пов'язані в снопи тихенько, без руху, немов повита дитина в глибокому сні. Стирчать тільки постинані тверді стебла і мстяться на людях за велику кривду. Вони ранять жінцям ноги та колять їх руки.

Коли нива позбавлена красного, золотого килима, прикрашеного в різних місцях зеленими листочками та різними квітами, дівчата сідають одна біля одної

Іл. 12. Селиська молодь. 1957-й рік. З фотоархіву Марії Сурми-Войтків

та помагають одній із товаришок плести вінок. Серед тої милої роботи лунає спів:

*Кінець нивоньці, кінець,
Будемо плести вінець.
Перепілонько мала
Де ся будеш ховала?
Ми пишицю вижали,
В снопоньки пов'язали,
В копоньки поскладали.*

*Запрягай, господарю, воли,
Поїдемо по підпори.
Підпори купувати,
Копоньки підпирати,
Бо ся будуть звертати.*

Коли вінок сплетений, дівчина бере його на голову, і всі йдуть до дому господаря, співаючи пісню:

*Котиться вінець, котить
Гладкою дорогою
Із поля до покою,
З покою до стодоли,
З стодоли до комори,
З комори на нивоньку
В щасливу годиноньку.
Місяцю-рогоженьку,
Світи нам доріженьку,
Щоби сь мо не зблудили,*

*Віночка не згубили.
Бо наш віночок дорож —
По золотому колос.*

Очікуючи женців з поля, господиня виходить часто з хати та виглядає їх. З тої-то причини співають дівчата таку пісню:

*Господиня пишна
Аж за брамоньку вийшла.
Взулася в черевички —
Ідуть мої робітники!
В ключики задзвонила,
Богу ся помолила,
Що в полі обробила.*

*Ні рано, ні пізенько,
В самеє полуденько.*

Перед самим порогом хати дівчата ніби викликають господиню співом:

*Дивно нам, дивно,
Господині не видно,
Що не вийде з хати
Віночка відібрати.*

Господиня виходить, бере з голови дівчини вінок, і платить за це гроші. Дівчина висловлює їй бажання добра. Всі йдуть до хати на гостину.

Буває так, що того самого вечора відбувається ще забава з музикою¹⁰, або відкладають її на пізніше, бо дівчата з причини втоми не мають охоти до такту музики. Треба відмітити, що вінок, сплетений з колосся, має більше значення. Ті вимолочені зерна мішають люде з рештою пшениці і сіють в слідуючій році в тій вірі, що вони справлять великий урожай» [5].

І, на останок, хочу відтворити ще одну надзвичайно цікаву, однак забуту традицію із життя села, зафіксовану як у селі Селиську (записану від Пукальської (з дому Кулик) Ольги Іванівни, 1933 р. н., яка з родиною проживала в тій хаті, де попередньо жила єврейська сім'я), так і в сусідньому — Лопушні. Розповіла мені її дослідниця історії села Лопушні Мельник Надія, 1959 р. н., яка запам'ятала цю розповідь від своєї бабуні, Дух Ксенії Костянтинівни, 1920 р. н.

Від ранньої весни і до пізньої осені корови паслися на полях і давали багато молока, з якого господині робили сметану, а зі сметани — масло. Українська традиція виготовлення масла відома — сметану збивали у спеціальних дерев'яних діжечках (масничках) з кришкою та довгою спеціальною палицею з товкачем. Однак цілком інша була традиція здобування масла в українських євреїв. «У с. Селиську була одна єврейська родина. Мендель з дружиною Бертою тримали корчму. Дівчина Пеппі закінчила чотири класи в сільській школі» [13, с. 38]. Так от, євреї масло не збивали в масничках, а заливали в спеціальні бочівочки, закривали щільно, і ту бочівочку котили зі схилу. Був визначений час, скільки ту бочівку

¹⁰ Коли говорити про забаву — тобто танці після гостини в пана, то мені пригадався старовинний танець з віником. Чи танцювали його в нашому селі — свого часу ні в кого не запитала, а вже зараз нема абсолютно ні в кого — старожили відійшли у вічність. Однак бачила, як танцюють той танець у с. Добряничі Перемишлянського району на Львівщині (у 1970-му році).

Отож старовинний танець з віником танцюється в розгар забави, коли молодь вже добре розтанцювалась. Музики виголошують: «Танець з віником». Дівчата і хлопці в мить кидаються один до одного, створюючи пари. Хтось один лишається без пари, і він бере віник. Музики грають танець, швидкий, але нетривалий — на 1—1,5 хв. Припиняють гру, і в той момент той (та), що з віником — кидає віник і кидається до партнера, якого тільки-но бачить, інші ж дівчата і хлопці так само дуже швидко міняються парами. Хтось один залишається без пари і бере віник (ніби свою пару). Музики знову грають і так танець — запальний, зі сміхом, емоційний — триває довгий час.

Іл. 13. Молода — Колтун Іванна (1934 р. н., Янка Козак) з друзями. Справа — сестра молоді Колтун Ярослава, зліва — Кулик Михайлина. Серпень 1956 року. З фотоархіву Гефко (Козак) Романи

Іл. 14. Весілля Орищин (Колтун) Ганни. Вересень 1953 року. З фотоархіву Романа Орищина

треба котити, щоб зробилося масло. Чи годину, чи пів години — респонденти вже не знали, однак сама технологія виготовлення масла в українських євреїв таки в нашому (і сусідньому) селі збереглася.

Вже по жнивах переважно в селі справляли весілля — сіно в stodolі, збіжжя також зібране, то ж можна і благословити молодих залюблених людей на спільне подружнє життя (іл. 13, 14).

Висновки. Перед нами постали жнива в селі Селиську як найспекотніша і найбільш задіяна в роботі літня пора року, заповнена косовицею та обжинками з їх початковим етапом — зажинками.

Знаковим моментом відліку цих робіт було свято Пётра, тобто ті роботи починались тиждень перед Пётром, чи тиждень після Пётра, — залежно від погоди та стану трави чи збіжжя. Обрядові традиції зафіксовані в селі Селиську, — посвята в косарі, початок зажинків (колядування на стерні), обжинки — старовинний народний звичай святкування закінчення жнив. Назва походить від слова «обжинати», тобто закінчувати жнива. Під час обжинків також виконувалися спеціальні обжинкові пісні. Дуже яскравим моментом обряду був вибір царівни-дівчини або жінки. На цю «царівну» одягали найпишніший вінок із колосся та квітів і з піснями супроводжували її в село, де продовжувалось свято.

Ритуальні дієства, які відбуваються у селі в жнива, засвідчують, що невеличке село на Львівщині — Селисько — є маленькою ідентичною в традиційній обрядовості частинкою цілісної України.

1. Виноградська Г. Функціональна-семантична роль допоміжних знарядь у жнивварських традиціях українців. *Народознавчі зошити*. 2000. № 3. С. 523—527.
2. Виноградська Г. Неопублікований розділ «Жнива» праці А. Кримського «Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного». *Народознавчі зошити*. 2012. № 2. С. 348—360.
3. Конопка В. Головні атрибути жнивварської обрядовості українців південно-західного історико-етнографічного регіону України: «борода», сніп, вінок. *Народознавчі зошити*. 2016. № 4. С. 792—803.
4. Ципишев А. Феномен закрутки у жнивварських повір'ях Правобережного Полісся (на власних польових матеріалах). *Народознавчі зошити*. 2022. № 6. С. 1291—1299.
5. Лученко М. Обжинковий звичай. Повіт Золочів. Рукопис «Смолоскип». Ч. 2. 1938. Львівська наукова національна бібліотека ім. Василя Стефаника, відділ україніки.
6. Бабій Юліан. Косарські звичаї в Галичині. Львів, 1936. 56 с.
7. Іларіон, митрополит. *Дохристиянські вірування українського народу*: Іст.-реліг. моногр. Видання друге. Київ: Обереги, 1994. 424 с.
8. Підгаєцька земля: історико-мемуарний збірник. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, Головний комітет підгаєчан Дітройта, 1980.
9. *Фольклор українців півночі Молдови*. Записали, упорядкували Надія Пастух та Ольга Харчишин. Львів, 2020.
10. Давидок Віктор. Фенологічна концепція походження коляди. *Народознавчі зошити*. 2023. № 1. С. 277—239.
11. Карпов В.Є. *Центр України: читач як свідок*. Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. 804 с.
12. Падура Михайло. *Пам'ятаємо тебе. Meminimus tui*. Нарис одного життя. Львів, 2013. 648 с.
13. Горбаль М. *Селисько. Село на Львівщині*. Львів, 2023. 248 с.

REFERENCES

- Vynohradska, G. (2000). Functional and semantic role of auxiliary tools in the harvest traditions of Ukrainians. *The Ethnology notebooks*, 3, 523—527 [in Ukrainian].
- Vynohradska, G. (2012). Unpublished section «Harvest» of A. Krymsky's work «Zvenyhorodshchyna. Shevchenko's homeland from an ethnographic and dialectological point of view». *The Ethnology notebooks*, 2, 348—360 [in Ukrainian].
- Konopka, V. (2016). The main attributes of the harvest rituals of Ukrainians of the southwestern historical and ethnographic region of Ukraine: «beard», sheaf, wreath. *The Ethnology notebooks*, 4, 792—803 [in Ukrainian].
- Tsypyshev, A. (2022). The phenomenon of spinning in the harvest beliefs of the Right-Bank Polissya (based on own field materials). *The Ethnology notebooks*, 6, 1291—1299 [in Ukrainian].
- Luchenko, M. (1938). *Harvest custom. Zolochiv district*. Manuscript «Smoloskyp» (Part 2). Lviv Scientific National Library named after Vasyl Stefanyk; Department of Ukrainian Studies [in Ukrainian].
- Babiy, Yulian. (1936). *Kosarski svychai v Halychyna*. Lviv [in Ukrainian].
- Hilarion, Metropolitan. (1994). *Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people: Historical-religious monograph*. Second edition. Kyiv: Oberegi [in Ukrainian].
- Pidgayets Land: A Historical and Memoir Collection (1980). New York; Paris; Sydney; Toronto, Detroit Pidgayets Main Committee [in Ukrainian].
- Pastukh, Nadiya, & Kharchyshyn, Olga. (Eds.). (2020). *Folklore of Ukrainians of northern Moldova*. Lviv [in Ukrainian].
- Davydyuk, Viktor. (2023). Phenological concept of the origin of the carol. *The Ethnology notebooks*, 1, 277—239 [in Ukrainian].
- Karpov, V.E. (2016). *Center of Ukraine: reader as a witness*. Kropyvnytskyi: Publisher Lysenko V.F. [in Ukrainian].
- Padura, Mykhailo (2013). *We remember you. Meminimus tui*. Essay of one life. Lviv [in Ukrainian].
- Horbal, M. (2023). *Selysko. Village in Lviv region*. Lviv [in Ukrainian].